

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

Мета: поглибити знання здобувачів щодо основ формування професійної етики адвоката; сприяти формуванню в них основних принципів моральної культури особистості у професійній сфері.

План:

1. Правові основи адвокатської етики в Україні.
2. Етика угоди про надання юридичної допомоги.
3. Етика захисту на досудовому слідстві.
4. Судова етика адвоката.
5. Етика відводу і самовідводу адвоката.

Перелік ключових термінів і понять: адвокатська етика, адвокат, законність, домінантність інтересів, клієнт, незалежність, свобода, конфіденційність, компетентність, добросовісність, конфлікт інтересів, етика промови захисника.

1. Правові основи адвокатської етики в Україні

Адвокат – це самостійна юридична спеціальність. Наявність вищої юридичної освіти або ученого ступеня в будь-якій галузі права зовсім не гарантує грамотного і якісного виконання адвокатських обов'язків. Залучення зацікавленими особами захисників юристів за принципом – «своя людина» чи «гарний знайомий», може виявитися ефективним лише тоді, коли запрошений юрист добре знайомий зі специфікою роботи адвоката на досудовому слідстві й у суді.

Як не ризикне лікар-терапевт узятися за проведення навіть нескладної хірургічної операції, так не зважиться юрист, що не має адвокатського досвіду і наділений почуттям відповідальності, прийняти на себе захист у складній кримінальній справі. Спокуса прилучитися до адвокатського «промислу», не обтяжуючи себе ніякими корпоративними зобов'язаннями й етичними

правилами, наводнить слідчі кабінети і судові зали людьми далекими від інтересів правосуддя. Що вже і відбувається.

У країнах, що розбудовують правову державу (США, Німеччина, Франція, Велика Британія, Швейцарія й ін.), виключена участь як адвоката в суді та під час слідства юриста, що не має відповідного статусу, незалежно від бажання підслідного чи підсудного. Останні вправі обирати собі захисника лише зі складу місцевих адвокатських об'єднань. Приналежність до професійної асоціації вже сама по собі припускає високий професіоналізм і корпоративну відповідальність.

В Італії, Франції, Японії до участі в судах вищих інстанцій допускаються навіть не всі адвокати, що є членами відповідної асоціації.

У цивілізованому суспільстві особи, які потребують юридичної допомоги, користуються послугами адвокатів, що, як правило, є членами адвокатських асоціацій. У Німеччині, приміром, «кожен адвокат зобов'язаний відкрити своє бюро лише при визначеному вищому суді землі чи суді землі, у якому він допущений до адвокатської практики. Адвокати, які працюють в окрузі того чи іншого вищого суду землі утворюють одну колегію адвокатів. Існуючі у ФРН колегії адвокатів об'єднані у федеральну асоціацію».

Усі, допущені до адвокатської діяльності юристи США об'єднані в асоціації юристів штату. У Франції для того, щоб стати членом колегі і тим самим одержати право виступати у судах, необхідно мати вищу юридичну освіту, скласти іспити для вступу в один з центрів професійної підготовки, пройти там річний курс навчання й одержати сертифікат про професійну придатність.

Непрофесіоналізм «випадкових адвокатів», їхня повна незалежність від корпоративних вимог і відсутність досвіду судової роботи вносить у судово-слідчу роботу чимало хаосу і підозрілості.

2. Етика угоди про надання юридичної допомоги

Основна маса цивільних і кримінальних справ у судах розглядається за участю адвоката. На досудовому слідстві не багато справ закінчуються без участі захисника. Адвокат, таким чином, є однією з центральних фігур українського судочинства. Особливо важлива роль адвоката-захисника в кримінальному процесі.

Адвокатура виконує лише її властиві функції і має унікальну специфіку, що вимагає від юриста високого інтелекту, терпимості, справжньої принциповості, а нерідко і відвертої мужності.

У стосунках між слідчим і обвинувачуваним, суддею і підсудним завжди присутня атмосфера офіційного та владного примусу, з одного боку, і змушеної покори – з іншого, з домішкою підозрілості і взаємної недовіри. Ведення справи адвокатом за дорученням клієнта припускає добровільність установлених між сторонами відносин, платність (тобто оплату клієнтом праці адвоката за захист його інтересів), певну довіру, що визначається наявністю інституту адвокатської таємниці і, нарешті, повну координацію дій з метою досягнення певного наслідку для клієнта.

Відносини між ними є службовими, виключають особисті фактори і будуються винятково на нормативно-правовій основі. Взаємини адвоката з клієнтом мають під собою, крім чисто нормативної основи, безліч етичних нюансів: фінансові взаєморозрахунки, допустимість наявності близьких і родинних відносин, можливість єдності інтересів і т. ін.

Як же знаходять один одного клієнт і адвокат, якими шляхами приходять вони до згоди про співробітництво? Як створюється юридична основа надання адвокатом будь-якої форми юридичної допомоги клієнту? Питання про прийняття адвокатом доручення на ведення справи і про укладення відповідної угоди досить непросте, особливо з погляду етичного, що заслуговує особливого місця в розділі адвокатської етики.

Вступаючи в процес на прохання обвинувачуваного (підозрюваного), підсудного або з його згоди на прохання рідних і близьких, адвокат стає повноправним учасником карного процесу, беручи на себе всі обов'язки і з

цього моменту він вправі без обмеження часу і кількості зустрічатися зі своїм підзахисним, якщо останній перебуває під вартою, знайомитися з матеріалами справи, брати участь у слідчих діях, заявляти клопотання й ін.

Для обвинувачуваного (підозрюваного), підсудного і його родичів адвокат стає головним порадником, єдиною ниткою, що пов'язує їх і надійним засобом обміну інформацією. Від адвоката чекають реальної допомоги, а, нерідко, і не тільки правової. Послуги адвоката можуть знадобитися людям будь-якого складу, статку і рівня інформованості.

Залежно від комбінації цих факторів і відбувається пошук майбутнього захисника.

Не дуже заможні і малодосвідчені люди діють, як правило, найпростішим чином: йдуть прямо до найближчого адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання і розповідають своє лихо.

Люди зі статком і зв'язками звертаються до знайомих, хтось із них напевно знає «гарного адвоката». У кожному місті завжди на слуху кілька прізвищ по-різному відомих адвокатів – той добре виступає в судах, цей вхожий до всіх суддів, третій відомий з будь-якої гучної справи... Іноді, якщо дозволяє час, ходять по судах, довідуються про достоїнства тих чи інших «світил», а потім уже звертаються прямо до адвоката. В адвокатському побуті такі випадки називають «персональними звертаннями», відбувається знайомство, з'ясовуються подробиці справи, умови співробітництва й оплати праці адвоката.

Відносинам адвоката з клієнтами присвячено розділ III Правил адвокатської етики, за яким адвокат надає правову допомогу згідно з чинним законодавством, йдеться про види адвокатської діяльності на підставі угоди з клієнтом про надання правової допомоги або за призначенням особи, що здійснює дізнання, слідчого чи суду в порядку, передбаченому КПК.

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором.

До договору про надання правової допомоги також застосовуються загальні положення цивільного законодавства про договір.

Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

У випадках надання правової допомоги таких видів, як консультації та роз'яснення з правових питань, довідки щодо законодавства, складення окремих правових документів, угода може укладатися в спрощеній письмовій формі або усній формі за надання правової допомоги безкоштовно.

У всіх інших випадках доручення клієнта на надання йому адвокатом правової допомоги підлягає оформленню у формі письмової угоди про надання правової допомоги. У випадку, коли укладення письмової угоди є неможливим, а клієнт потребує надання негайної правової допомоги, письмова угода укладається потім.

3. Етика захисту на досудовому слідстві

Прийняття адвокатом доручення на ведення кримінальної справи на стадії досудового розслідування ставить перед ним низку професійних і етичних завдань. Нерідко вони поєднуються.

Обґрунтованою є вимога щодо високого професіоналізму і сумлінності адвоката при веденні справи, охайності у виборі засобів захисту та моральності їхнього застосування.

Взаємини адвоката з клієнтами неминуче поділяються на офіційні та неофіційні.

Офіційні стосунки адвоката зі слідчим і підзахисним регулюються кримінальним процесуальним законодавством і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Що стосується морально-етичних тонкощів цієї складної співпраці, то вони, впливаючи з деяких законоположень, переходять у сферу моральних відносин.

Головними діючими особами, з якими адвокату доведеться працювати повсякчас у цей період, є слідчий і обвинувачуваний (підозрюваний). Взаємини адвоката зі слідчим носять робочий офіційний характер і не мають переростати в «свійські» відносини, з яких неминуче починається відхід від етичних вимог і можливі конфліктні ситуації.

Можлива ситуація, коли захисник виявляє серйозний недолік у діях слідчого. Закон, слова присяги адвоката жадають від нього чесності, а отже бездоганного виконання обов'язку. Виникає закономірне запитання: повинен він вказати слідчому на цей недолік, якщо усунення слідчої помилки здатне серйозно ускладнити становище підзахисного? Як поступити адвокату, прагнути до ідеалів справедливості на шкоду інтересам свого підзахисного?

Узаконена односторонність позиції адвоката, його обов'язок дотримувати лише інтересів особи, що довірилась йому, безперечно має займати перше місце, інакше знецінюється основна ідея адвокатури – захисник є тільки захисник і більше ніхто.

Етичний бік цього положення складається в односторонньому сприйнятті адвокатом зібраних матеріалів кримінальної справи, у критичному підході до їх оцінки з позицій захисту, що диктує і цілком визначені взаємини зі слідчим, що, саме по собі, не може не викликати конфронтації між процесуальними супротивниками.

Дуже важливим фактором у роботі адвоката під час досудового слідства є встановлення нормальних, етично витриманих відносин з підзахисним у частині узгодження позиції стосовно пред'явленого обвинувачення. Часто

виникає ситуація, коли підходи адвоката й обвинувачуваного розходяться у питаннях щодо заявленого клопотання.

З процесуального погляду адвокат не залежний від побажань або вимог свого підзахисного і може заявити таке клопотання навіть усупереч волі останнього. Однак це можливо лише за абсолютної упевненості, що клопотання не погіршить становище підзахисного. Тому такий крок вимагає дуже серйозного обговорення з підзахисним і ретельного обміркування всіх обставин.

4. Судова етика адвоката

Психологічні навантаження в судовому засіданні часом бувають настільки напружені, що спричинюють серйозні нервові та фізичні розлади. Захист особи, яка вчинила злочин проти особистості, проявила жорстокість до своєї жертви – завжди моральний іспит для адвоката – адже він насамперед людина. А який моральний стан захисника, коли за підзахисним стелиться шлейф таких злочинів і ні жалю щодо вчиненого, ні каяття немає, лише одне бажання – уникнути відповідальності з допомогою адвоката. І все це в обстановці громадського осуду злочину і ненависті до підсудного з боку численних потерпілих. Часто почуття присутніх у залі судового засідання родичів, публіки звернені до адвоката, який захищає злочинця, чи виконує таку місію за призначенням суду.

Судоговоріння має чітку цілеспрямованість – кожне запитання, заява, клопотання носять продуманий, професійний і конкретний характер і обов'язково фіксуються за допомогою технічних засобів.

Якщо це запитання до свідка, підсудного, експерта, то воно формулюється точно, лаконічно і чітко, не містить навіть натяку на підказку відповіді. Інакше запитання буде зняте суддею, а автор може бути попереджений про неетичність запитання.

Питання довіри чи недовіри в кримінальному і цивільному судочинстві відступають на задній план і перекриваються обов'язком професійних учасників процесу спиратися лише на перевірені й об'єктивно підтверджені факти. У цьому аспекті прагнення адвоката особисто перевірити, перерахувати, переосмислити і с проявом сумлінності, а отже, не може бути засуджуваним, а тим більше аморальним.

Захист за кримінальною справою в суді вимагає від адвоката повної самовіддачі, вивчення специфіки галузі, що стали об'єктом інтересів слідчих органів, та ретельного підходу до добору зразків для проведення експертизи і методів експертних досліджень.

Ситуація, коли адвокат щиро сприймає запевнення підзахисного в його невинуватості, трапляється не часто. У деяких випадках, переконання захисника в правоті обвинувачуваного зливається з професійним обов'язком, моральною необхідністю захисту безпідставно обвинуваченої в злочині людини. В адвокатській практиці – це ідеальний випадок.

Набагато складніше, коли злочин огидний, сумнівів у його доведеності немає, особистість обвинувачуваного відразлива, а захищати потрібно в силу професійного обов'язку. Як змусити себе до сумлінного пошуку огріхів слідчого чи обставин що пом'якшують вину?

Вихід є і він зазначений у законі. По-перше, міцна професійна установка – для адвоката не існує справ важливих чи неважливих.

По-друге, відштовхуюча особистість злочинця – ще не свідчення того, що він говорить неправду. По третє, чим важчий злочин і складніший захист, тим відповідальніше завдання адвоката і тим сумлінніше слід працювати над матеріалами справи.

Особливе місце в діяльності адвоката займає захисна промова.

Це заключний акт його роботи в суді. Йому передують кропітка і напружена робота, що має своєю метою максимальне зміцнення позиції захисту в процесі перевірки судом обґрунтованості пред'явленого обвинувачення. На цій стадії судового процесу захисник групує і доносить до

суду в переконливій формі всі добути в процесі суду аргументи на користь свого підзахисного. Тут оголюються і зіштовхуються істинні інтереси осіб, що перебувають на лаві підсудних, висвітчуються приховувані до цього думки і задуми.

Захисна промова – це наслідок напруженої праці, сплав творчого осмислення фактів і таланту їхнього викладу, що слугує єдиній меті – наданню максимальної допомоги підзахисному при реально сформованому розкладі фактичних обставин і можливостей.

Захисна промова вимагає від адвоката концентрації всіх його сил і здібностей, уміння і культури, таланту і найвищого такту. Одне необережно вимовлене слово чи невдало сформульоване питання, здатні викликати в залі емоції та спричинити непередбачені наслідки.

5. Етика відводу і самовідводу адвоката

Етично значимими на всіх стадіях цивільного і кримінального судочинства є моральні обставини, що виключають участь професійних учасників слідчого і судового процесу у справі, тобто інститут відводу і самовідводу.

Слідча і судова практика має безліч прикладів, коли участь тієї чи іншої особи як слідчого, судді, державного обвинувача у цій справі є не тільки небажаною, але і шкідливою як для окремих учасників, так і для справи в цілому.

Приводи для усунення учасника процесу від справи, як правило, носять етичний, а нерідко навіть прихований інтимний характер.

Наявність таких моментів припускає можливість необ'єктивного ведення справи, ухвалення несправедливого рішення у справі тощо.

У цих випадках використовується правовий механізм попередження можливих шкідливих наслідків – процедура відводу або самовідводу.

Це проблема переважно малих міст і районних центрів, де більшість людей так чи інакше знають один одного, періодично спілкуються з різних життєвих питань, можуть бути в дружніх або неприязних відносинах і, що зовсім не виключено, один з них виявиться слідчим, суддею, а інший – підслідним, підсудним. І приятельські стосунки, і неприязні однаковою мірою, можуть заважати виконанню посадових і службових обов'язків. Не гарантовані від цієї проблеми і мегаполіси.

Кримінальне процесуальне законодавство регулює порядок відводу слідчого, судді, захисника, експерта в межах правової основи, що перешкоджає участі цих осіб у справі.

До складу суду, що розглядає кримінальну справу, не можуть входити особи, що є родичами між собою. Слід зазначити, що законодавець надає учасникам судового процесу можливість коректного розв'язання ситуації, що створилася, шляхом заяви самовідводу, що і є етичним моментом законодавства, яке регулює ці питання.

Аналізуючи обставини, узаконені як підстави, що виключають можливість участі в справі судді, ми переконуємося, що кінцевою метою законодавця було досягнення максимальної впевненості в тому, що ці обставини не будуть використані в особистих цілях чи цілях, що не відповідають інтересам справи.

Законодавець створює максимальні умови для справедливого вирішення справи, і робить це за рахунок презумпції недовіри, іншими словами, законодавець допускає можливість використання суддею визначених обставин у своїх особистих цілях чи інших інтересах.

Однак будучи зведеною до рівня закону, ця презумпція втрачає характер образливої недовіри і здобуває вигляд законної, а отже, коректної підстави в інтересах досягнення справедливості. Таким чином, можна констатувати, що саме етичні міркування є визначальними при виборі обставин, що виключають участь у справі судді.